

УДК 373.5:94

DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2019.73.181000>

МИКОЛА ЧУМАК

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9956-9429>

(Київ)

Place of work: National Pedagogical M.P. Dragomanov University

Country: Ukraine

Email: chumak.m.e@gmail.com

ПОЛОНІЗАЦІЙНІ ВИТОКИ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ВОЛИНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ КРЕМЕНЕЦЬКОГО ЛІЦЕЮ)

У публікації аналізується вплив полонізаційних детермінант на зорієнтованість векторів освітньої політики Волині у першій половині ХІХ століття. На прикладі Кременецького ліцею деталізовано коло інтересів представників викладацького складу закладу – поляків, які продукували розвиток гуманітарного, природничого, фізико-математичного напрямів на вітчизняних теренах окресленого історичного періоду. Актуалізовано значущість розвитку полідисциплінарності зазначеного освітнього осередку в мінливих умовах регіонального розвитку.

Ключові слова: полонізація; освітня політика; Кременецький ліцей.

Постановка проблеми. У різні історичні періоди вітчизняна освітня політика зазнавала впливів могутніх інокультурних векторів, які віддзеркалювали загальноцивілізаційні досягнення того часу.

Цілеспрямованість діяльності педагогічної спільноти, що досліджувалася крізь призму різних соціокультурних детермінант, віддзеркалювала прогресивність розробки та впровадження нових освітніх проєктів, які сукупним чином актуалізували системність реалізації стратегічних завдань загальноосвітнього розвитку.

Актуальність визначеної проблематики узагальнено виходячи із основоположності реалізації загальнодержавної стратегії реінтеграції окупованих територій, яка передбачає врахування зовнішньополітичних впливів російського агресора на свідомість вітчизняних суспільних мас через проведення інформаційної війни, в ході якої відбувається підміна справжніх фактів вигаданими. Паралельна послідовність вивчення забутих і малодосліджених сторінок вітчизняної історії педагогіки відкриває у цей час нові горизонти для переосмислення цілісності освітньої минувшини, фактажність якої продукує ефективність виховання молодого покоління українців у національно-патріотичному дусі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дотичність обраної проблематики до наявних наукових розвідок прослідкована у авторських працях В. Андрущенка, Н. Дем'яненко, В. Сиротюка, С. Золотухіної та ін. Проте, комплексне розкриття проблеми формування вітчизняної освітньої політики Волині крізь призму полонізаційних витоків, які деталізовані на прикладі функціонування у досліджуваній період Кременецького ліцею, потребує більш ґрунтовного переосмислення та відрефлексування у сучасних умовах.

Мета статті є розкриття особливостей розвитку Кременецького ліцею в умовах полонізаційних викликів ХІХ століття, які віддзеркалилися в основних напрямках розвитку освітньої політики Волині.

У відповідності до окресленої мети виокремлено такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати стан проблеми, яка досліджується;
- прослідкувати особливості розвитку педагогічної теорії та практики досліджуваної історичної епохи;
- популяризувати вітчизняний історико-педагогічний досвід.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок нового століття на вітчизняних теренах ознаменувався реформеною репрезентативністю Олександра І, що торкалася соціокультурного життя проукраїнських регіонів. Заснування осередків навчально-виховних закладів,

діяльність яких повністю підпорядковувалася державі, стало початковою точкою відліку розвитку шкільництва на «графіку функцій» XIX століття. Високий рівень зацікавленості керівних державних структур у «правильному» вихованні підростаючого покоління був не випадковою складовою імперської політики, а закономірним контраргументом посиленого впливу провладних елементів на свідомість широких суспільних мас.

Важливою історичною подією, яка відбулася з приходом нового століття, було все більше розгалуження урядової структури шляхом юридичного утворення ще однієї профільної гілки – Міністерства народної освіти (1802 р.). Новостворений урядовий осередок не витрачаючи дарма службового часу одразу перейшов до розробки та затвердження низки нормативно правових актів, з-поміж яких особливою «прогресивністю» відзначалися наступні: «Попередні правила народної освіти Російської імперії» (1803 р.) та «Статут навчальних закладів» (1804 р.) (Рождественский, 1902). Чіткий розподіл системи управління народною освітою у розрізі адміністративно-територіальних «підрозділів» інтерпретовано на сторінках авторського дослідження «Історичний огляд діяльності Міністерства народної освіти 1802-1902» та унаочнено автором на рис. 1 (Рождественский, 1902).

Структурна «диференціація» освітніх закладів навчальних округів на три основоположні одиниці – училища, гімназії та університети привнесла у вітчизняний історико-педагогічний обіг нові ноти прогресивності педагогічної майстерності, коріння якої сягало проєвропейських глибин. Ось яку характеристику тогочасних освітніх реалій знаходимо на сторінках історичних нарисів: «...велика кількість іноземців... прибула... до... Росії... їх прийняли... з відкритою прихильністю... окремі... досягли високих посад... будучи... учителями... налаштували тональність виховання... і разом навчання... наклали відбиток на низку поколінь...» (Самарин, 1868, с. 326-327).

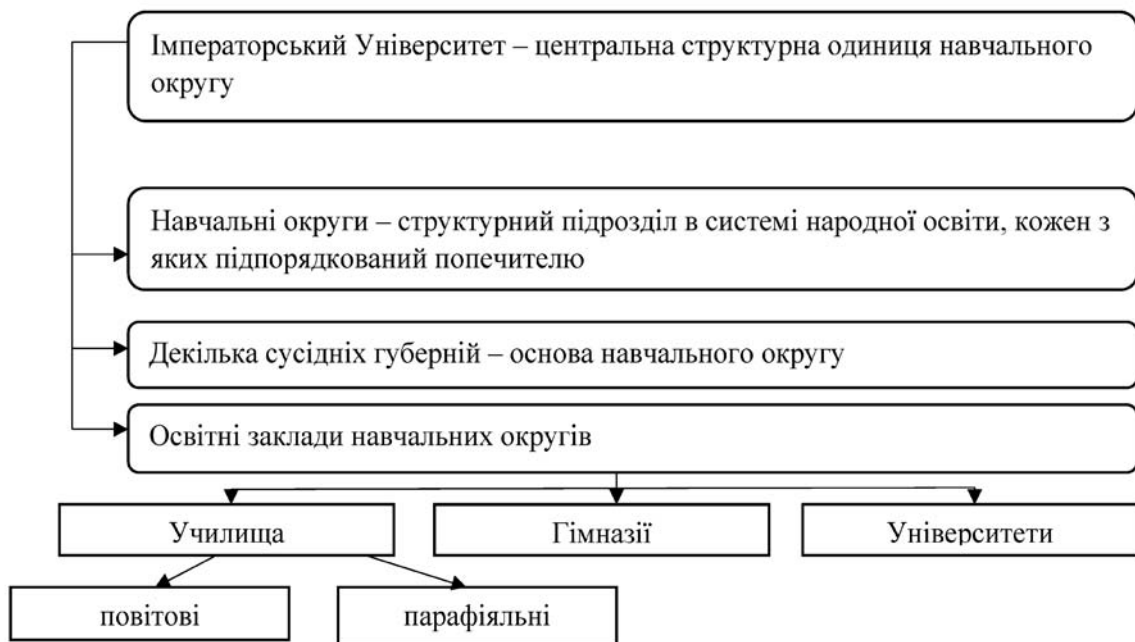

Рис. 1. Адміністративно-територіальні підрозділи системи управління народною освітою 1803 – 1835 рр.

(за С. Рождественським, 1902 р.)

Проте, освітня політика того часу піддавалася впливу не лише зовнішніх детермінант – своєрідних педагогічних віх, які мали європейське походження, але й внутрішніх – тих, які віддзеркалювали пріоритетність поглядів та переконань місцевих очільників діючого керівного апарату. Під впливом такої подієвості, як засвідчують інформаційні дані низки наукових праць, територія Наддніпрянщини зазнавала внутрішньо-соціокультурного впливу трьох епіцентрів впливу – полонізаційного (правобережні регіони Дніпра), русифікаційного (південні території) та українізаційного (лівобережні регіони) (Ефремов, 2000; Реєнт, 2003).

Внутрішньо-неформальна освітня політика у межах кожного навчального округу здебільшого віддзеркалювала погляди керівного попечительського апарату, який при розробці нових галузевих проектів орієнтувався на підтримання відповідного національного оптимуму тих етнічних утворень, які були близькі по духу місцевому очільнику округу (Ефремов, 2000; Реєнт, 2003). Зокрема, яскравим прикладом викладеного слугує полонізаційна освітня політика очільника Віленського навчального округу – А. Чарторийський. Ця історична постать досягла успіху в перемовинах з Олександром І щодо відмови очільнику Міністерства народної освіти – П. Завадовському у відкритті в межах названого округу Київського університету.

З метою зняття соціальної напруги довкола проблематичності питання вищої освіти Правобережжя, А. Чарторийський прийняв рішення про відкриття у 1805 р. на Волині Кременецького ліцею, який за рівнем освітньої підготовки нічим не поступався європейським вищим школам, що підтверджує розмаїття матеріально-технічної бази цього закладу (див. рис. 3.2) (Ролле, 2007).

Дані рис. 2 засвідчили полідисциплінарність навчального плану зазначеного ліцею для: вивчення хімії – хімічний кабінет і лабораторія; опанування природничих наук – ботанічний сад і профільний кабінет; освоєння фізичних законів – спеціально обладнаний кабінет (Собчук, 2009).

Рис. 2. Матеріально-технічна база Кременецького ліцею (поч. XIX ст.)

Педагогічний склад Кременецького ліцею, так само як і матеріально-технічне забезпечення цього освітнього закладу, було достатньо прогресивним у розрізі вітчизняних соціокультурних умов. Такий висновок можна зробити виходячи хоча б із двох критеріїв – широти кола їх наукових інтересів (див. табл.1) та подальшого професійного зростання окремих представників (зокрема, С. Зенович – декан фізико-математичного факультету Університету св. Володимира; Е. Словацький та Ф. Мехович – стали професорами університетів Північної та Східної Європи та ін.) (Ролле, 2007).

Таблиця 1

Коло наукових інтересів окремих представників педагогічного складу Кременецького ліцею (перша пол. XIX ст.)

№	Прізвища та ім'я представника	Коло наукових інтересів
1	Анджейовський Антоній	ботаніка і зоологія
2	Бессер Віллібальд	ботаніка, ентомологія, природознавство, медицина
3	Вижевський Степан	математика
4	Єнтц Кароль	фізика
5	Зенович Степан	хімія
6	Клембовський Бонавентура	мистецтво
7	Коженьовський Юзеф	філологія
8	Лелевель Йоахим	історія
9	Мехович Франц	архітектура, механіка,
10	Мицкевич Олександр	правознавство
11	Словацький Еузебіуш	поезія і риторика
12	Ярковський Антоній	філософія

Наочна матеріали табл. 1 засвідчили, що серед представники викладацького складу Кременецького ліцею, його презентували такі наукові напрями: природничий (ботаніка і зоологія – А. Анджейовський; природознавство, ентомологія, медицина – Б. Бессер; С. Зенович – хімія), фізико-математичний (С. Вижевський – математика; Е. Кароль та Ф. Мехович – фізика); гуманітарний (Ю. Коженювський – філологія; Е. Словацький – поезія і риторика; Б. Клембовський – мистецтво); соціальний (Й. Лелевель – історія; А. Ярковський – філософія) (табл. 1).

Аналізуючи очима сучасного дослідника рівень підготовки фахівців у той час у зазначеному освітньому осередку слід підкреслити рівень її прогресивності у гуманітарному аспекті. Така аргументованість підкріплена словами українського історіографа – Н. Щербака, який у праці «Національне питання в політиці царизму на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття» назвав «нову» генерацію випускників Кременецького ліцею «...гуманітарна... українська школа... нового світобачення...» (Щербак, 2005, с. 120-134). Учений підкреслив, що молодим поетам – випускникам вдалося з такою силою сколихнути вітчизняне соціокультурне поле, що «ідеологеми» романтизму відкрили очі не одному автентичному українцю на деспотичні підходи російського царату по відношенню до наших співвітчизників. Найбільш показовими прикладами слугують просвітницькі твори, які набули широкої популярності серед широких суспільних кіл різних регіонів Наддніпрянщини (зокрема, С. Гроза «Подільські українські вісті», С. Вітвіцький «Вечори пілігрима» та ін.). У цьому дослідницькому ключі неможливо не згадати працю сучасного київського історика – С. Баженової «Кременецький ліцей – осередок романтичного регіоналізму», назва якої повною мірою розкриває україноцентричний дух тогочасних літераторів (Баженова, 2003). Цей приклад черговий раз підтвердив освітню багатоаспектність педагогічної майстерності.

З вищевикладеного можемо зробити висновок, що тривале перебування Волині під польським протекторатом наклало значний відбиток на розвиток вітчизняної освітньої політики в умовах інокультурного впливу. Функціонування у досліджуваний період Кременецького ліцею створило сприятливі умови для структурування змісту різних дисциплін і поклато початок формуванню нового типу проукраїнської генерації, яка заклала підвалини подальшого державотворення.

Перспективним нам видається подальше здійснення персоніфікованих розвідок, дотичних до розвитку Кременецького ліцею в умовах ціленаправленого впливу інокультурних детермінант.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Баженова С. Е. Кременецький ліцей – осередок романтичного регіоналізму. *Освіта, наука і культура на Поділлі* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2003. Т. 3. С. 34–58.
- Ефремов С. Масонство на Україні. Київ : Хроніка , 2000, 1998. 387 с.
- Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). Інститут історії України НАН України. Київ : Ін-т історії НАН України, 2003. 340 с.
- Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802–1902. Санкт-Петербург : Министерство народного просвещения, 1902. 785 с.
- Ролле М. Афіни Волинські. Нарис з історії освіти у Польщі. Київ : Либідь, 2007. 309 с.
- Самарин Ю.Ф. Иезуиты и их отношение к России. Письма к иезуиту Мартынову. Москва : Тип. Т. Рис, 1868. 480 с.
- Собчук В. Д. Кременецький ліцей. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / голов. ред. В. А. Смолій ; Ін-т історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2009. Т. 5: Кон-Кю. С. 315.
- Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття). Київ : Ризографіка, 2005. 616 с.

REFERENCES

- Bazhenova, S. E. (2003). Kremenetskyi litsei – oseredok romantychnoho rehionalizmu [Кременецький ліцей – осередок романтичного регіоналізму]. In S. E. Bazhenova, *Osvita, nauka i kultura na Podilli [Education, science and culture in Podillya]* (Vol. 3) (pp. 34-58). Kam'ianets-Podilskyi [in Ukrainian].
- Efremov, S. (2002). *Masonstvo na Ukraini [Freemasonry in Ukraine]*. Kyiv: Khronika [in Ukrainian].
- Reient, O. P.(2003). *Ukraina v impersku dobu (XIX - pochatok XX st.)*. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [Ukraine in the imperial day (XIX - early XX centuries)]. Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Kyiv: In-t istorii NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Rollie, M. (2007). *Afyny Volynski. Narys z istorii osvity u Polshchi [Athenes Volynsky. Essay on the history of education in Poland]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

- Rozhdestvenskii, S. V. (1902). *Istoricheskii obzor deyatel'nosti Ministerstva narodnogo prosveshcheniya. 1802–1902* [Historical review of the activities of the Ministry of Public Education. 1802-1902]. Sankt-Peterburg: Ministerstvo narodnogo prosveshcheniya [in Russian].
- Samarin, Yu. F. (1868). *Iezuity i ikh otnoshenie k Rossii. Pis'ma k iezuitu Martynovu* [Jesuits and their attitude towards Russia. Letters to Jesuit Martynov]. Moskva: Tip. T. Ris [in Russian].
- Shcherbak, N. O. (2005). *Natsionalne pytannia v politytsi tsaryzmu na Pravoberezhnii Ukraini (kinets XVIII – pochatok XX stolittia)* [The national question in the policy of tsarism in the Right-Bank Ukraine (the end of the XVIII - the beginning of the twentieth century)]. Kyiv: Ryzohrafika [in Ukrainian].
- Sobchuk, V. D. (2009). Kremenetskyi litsei [Kremenets Lyceum]. In V. A. Smolii (Ed.), *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of Ukrainian History] (Vol. 5: Kon-Kiu) (pp. 35). Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

MYKOLA CHUMAK

POLONIZATION BEGINNINGS OF VOLYN EDUCATIONAL POLICY OF THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY (ON THE EXAMPLE OF KREMENETS LYCEUM)

The publication analyzes the influence of polonization determinants on the orientation of the educational policy vectors of Volyn in the first half of the nineteenth century. In the case of the Kremenets Lyceum, the circle of interests of teaching staff representatives – the Poles, who produced the development of the humanities, natural sciences, physical and mathematical directions in the domestic territories of the defined historical period, was detailed. The significance of polydisciplines development in the changing conditions of regional development has been updated.

The beginning of the new century on the domestic territory was marked by the reform representativeness of Alexander I, which concerned the socio-cultural life of the pro-Ukrainian regions. Foundation centers of educational institutions, whose activities were entirely submitted to the State, was the initial starting point of the education development on the “graph of functions” of the 19th century. The high level of interest of leading state structures in the “correct” education of the younger generation was not a coincidental component of imperial politics, but a logical counterargument to the increased influence of the ruling elements on the consciousness of the broad masses.

The intra-informal educational policy within each educational district was dictated by the views of the governing trustee, which, while developing new projects, focused mostly on maintaining the corresponding national optimum of those ethnic groups that were close in spirit to the local head of the district. In particular, Polonizational educational policy of the head of the Vilna academic district – A. Czartoryski – serves as a vivid example of the foregoing. This historic figure succeeded in negotiations with Alexander I regarding the refusal to the head of the Ministry of Public Education – P. Zavadvoskyi in the opening of the Kyiv University within the named district.

The educational policy of that time was influenced not only by external determinants, peculiar pedagogical milestones of European origin, but also the internal ones – those that reflected the priority of the views and convictions of the local leaders of the current governing body. Under the influence of such course of events, as the information data of a number of scientific works shows, the territory of the Naddniprianshchyna was subjected to the socio-cultural influence of the three epicenters of influence, namely the polonization (right-bank regions of the Dnieper), the Russification (southern territories) and the Ukrainization (left-bank regions).

An important historical event that took place with the advent of the new century was an increase in the government structure branches through the legal affirmation of another profile branch, the Ministry of Public Education (1802). The new Government Center, without wasting the service time immediately moved to the development and approval of a number of normative legal acts, among which were those with a special “progressivity”: “The previous rules of national education in Russian Empire” (1803) and “The statute of educational institutions” (1804).

Structural “differentiation” of educational institutions of educational districts into three basic units – schools, gymnasiums and universities – brought the new notes of the progressiveness of educational innovations to the national historical and pedagogical circulation. Their roots were more or less of European origin.

In order to remove social tension around the issue of higher education of the Right Bank Ukraine, A. Czartoryski decided to open the Kremenets Lyceum in Volyn in 1805, which did not yield to European higher schools by level of education, which confirms the diversity of the material and technical base of this institution.

Keywords: *polonization, educational policy, Kremenets Lyceum.*

Держано 09.02.2019р.